

BM
1952

A MAGYAR
KODÁLY
TÁRSASÁG
HÍREI

2000/1

Vargyas Lajos és áji monográfiája*

A világon egyedülálló mű születését jöttünk egybe megünnepelni. Azaz születni megszületett már 1940-ben. Hanem jöttünk ünnepelni, hogy végre, éppen hatvan év múltán meg is jelent.

Mi minden is történt ebben a mi országunkban ez alatt a hatvan év alatt, 1940-től 2000-ig! Könyvünk sorsa egyenes függvénye volt ezeknek a történéseknek, ugyanakkor jól *tükrözik* is azokat. Erre alább kicsit részletesebben vissza fogunk még térni.

...
A könyv címe: *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj, 1940*. Angolul – két nyelvű kiadásról van ugyanis szó – még tágabb: Egy magyar falu zenei világa. Felvidéki falu annyi van! Magyar falu még több. Miért éppen Áj?

Ez is – mint annyi jó dolog ebben az országban – Kodály géniuszának intuíciójából veszi eredetét.

1938-ban a Magyar Rádió megindította a Pátria-lemezsorozat felvételeit. A lemezsorozat célja a legszebb, legértékesebb népzenei anyag megörökítése volt – hagyományos paraszti énekesektől és a kor legmagasabb technikai színvonalán. Mivel azonban ezt a technikát abban az időben még nem lehetett az énekesekhez falura levinni, amazokat kellett emehhez (vagyis a Rádió stúdiójába) fölhozni.

Magukat a felvételeket szakmailag egy lehető legmagasabb szintű bizottság vezette: Bartók, Kodály, Lajtha. Am a megfelelő énekesek felkutatásába belevonták a fiatal, kezdő néprajzosokat: menjenek el ők egy-egy kijelölt helyre, találják meg ott tehetségük szerint a legjobb és leghitelesebb dalosokat és készítsenek velük fonográffelvételeket. Ezeket a fonográffelvételeket aztán a bizottság valamelyik tagja meghallgatta, és azok alapján döntött: kit érdemes fölhozatni, mit érdemes majd attól lemezre venni.

Ilyen fiatal, kezdő néprajzos volt akkoriban Vargyas Lajos is, az egyetemi Néprajzi Intézet húszegynéhány éves fizetés nélküli gyakornoka. Kodály javaslatára a Rádió őt is kiküldte egy ilyen útra. Kodályra bízták azt is, hogy jelölje ki: hová menjen. Kodály hát hívatta Vargyast, elővette a térképet és így szólt: „Én elkezdtem végigmenni a magyar-tól nyelvhátáron. Pozsonytól Rozsnyóig jutottam. Maga folytassa onnan!” És a térképen böngészve rámutatott Rozsnyótól kicsit keletre Áj nevére.

Így jutott el Vargyas Lajos 1939 decemberében Ájba, és így vett ott föl húsz fonográfhengerre mintegy hatvan dalt. „Szép anyag gyűlt össze – írta erről az útvjáról visszaemlékezéseiben. – Jöttek öregek is régi stílusú dalok-

* Elhangzott a könyv és a hozzá kapcsolódó CD-lemez bemutatóján 2000. március 31-én a Magyar Kultúra Alapítvány székházában.

kal, a lányok újakkal, de szép, hagyományos énekmóddal és szövegmondással.”

Az áji énekesekből végül is kettőt, két idős férfit hozattak föl a következő tavaszra a Rádió stúdiójába. Velük két lemeznyi felvétel készült. A Pátéria-sorozat 72-es és 73-as száma tehát áji anyagot tartalmaz.

Mindezzel nem adott azonban még meg Áj a magyar népzene tudományának és általában is a dalszerető közönségnek mindent, amit adni tudott. A nagyja csak ezután következett!

Kodály fölvetette Vargyasnak, hogy nem lenne-e kedve doktori disszertációnak feldolgozni a falu *teljes* zenei életét, Ájról egy népzenei falonográfiaát készíteni. Mindig jó dolgok születtek a lánysz és az ifjúság – a tettvágyó ifjúság – egymásra találásából. Így történt az ezúttal is. Vargyas elvállalta a feladatot, és 1940 telén és tavaszán hónapokat töltött Ájban.

Akkor láthatta csak igazán, a falu életébe elvegyülve, mennyire daloló falu Áj, az életet hogy átjárja benne a zene! Az időben még három fonó volt a négyszáz lelkes kis faluban: az iskolából éppen kikerült lányoknak a Kis fonó, a 16–18 éveseknek a Középső fonó, a 20–22 éveseknek a Nagy fonó. De a dal nem csak ezekben folyt. Folyt a mezőn, még inkább folyt a mezőről hazajövet. „Csak úgy csengett tőle az ódal!” – ahogy ők mondták. Vasárnaponként kiültek a lányok a ház elé, barátnők, szomszédok egy csoportba, a szemközti ház elé más csoport, és hangzott a nóta. Más lányok, legények összefogózva sétáltak a falu hosszában s úgy daloltak. Férfiak kocsmázása, asszonyok közös szekerezése, gyermekek játéka nem nélkülözhetette az énekszót. Télen ott voltak a bálók, a különböző énekes szokások: betlehemezés, kántálás, újesztendő-köszöntés. Farsang után megint csendesebb lett a dalolás, szerepét átvette inkább az ún. „ének”: a katolikus lányok kiültek délutánonként a kereszt alá és az esti harangszóig böjti énekeket énekeltek...

Vargyas mindezt hónapokon keresztül figyelte és jegyezte: kottázta a dalokat, fölírta a velük kapcsolatos megjegyzéseket, észrevételeket. Így gyűlt össze az a maga nemében páratlan áji népzenei gyűjtemény, amely most itt kezünkben van, s amely most ennek a könyvnek a formájában minden érdeklődő és minden kutató számára hozzáférhetővé vált.

Két nagy részből áll ez a gyűjtemény, illetve ez a könyv. Egyik része kb. 1200 dal: népdal, illetve népies dal. Már maga ez az 1200 is horribilis szám. Valóban *minden*, amit csak egy falu lakossága tudhatott akár közösen, akár csak külön-külön. Hanem ez az 1200 dal sem úgy van lejegyezve, ahogy azt mi népzene gyűjtők általában tesszük. Vagyis hogy kiszállunk egy faluba, ott keresünk egy jó dalost, s attól aztán igyekszünk minél több nótát magnetofonra venni vagy lekottázni. Mert szép, szép ez, de ily módon ezeknek a nótáknak csak egy egyszeri, esetleges alakját örökítettük vagy mentettük meg. A népdal pedig, amíg él, változik, variálódik. Ugyan-

az az énekes legközelebb már kicsit másként fogja eldalolni. Nem azért, mintha rossz lenne az emlékezete, de mert a népdalnak egy falun belül nincs soha egyetlen, kijegecesedett alakja, hanem számos pontján mind a szövegnek, mind a dallamnak több alak, több megvalósítási lehetőség él egyszerre, melyek közül az énekes minden egyes alkalommal szabadon és kedve szerint válogathat.

Nehezen érti meg ezt az olyan ember, aki a népdalokat – mondjuk – kiadványokból ismeri, s azokban lát mindig egy változhatatlan alakot. Ám aki megéri, az megéri azt is, hogy tehát tulajdonképpen bármely dalt a maga igazi valóságában csak úgy ismerhetünk meg, ha azt egy faluban nem csupán egy embertől gyűjtjük föl. És ezt tette Vargyas Lajos Ájban! Az 1200 dal legnagyobb részét – mert persze voltak dalok, melyeket csak egy-egy személy ismert –, de a legnagyobb részt két-három-öt-tíz, nem ritkán húsz énekestől is meghallgatta és mindig gondosan följegyezte: ki, mit, hol és mennyiben változtatott rajta a többiekhez képest. Így rajzolódhatik ki előttünk egy falu *teljes* zenei anyaga, méghozzá úgy, ahogy az élt, vagyis variálódási lehetőségeivel és határaival együtt!

És ez még mindig csak az egyik fele az áji gyűjteménynek, illetve e könyvnek. Másik fele az a gazdag megfigyelés- és észrevételanyag, amelyet Vargyas a dalok kottázásával párhuzamosan papírra vetett. Részben elleste és azonnal följegyezte az emberek spontán megjegyzéseit, részben céltudatosan kifaggatta őket mindenről, ami a dalokkal s a dalolással kapcsolatos. Mit tartanak szépnek és miért? Mi az, amit szívesen dalolnak s mi az, amit csak ismernek? Hogyan tanulják meg: csak úgy rájuk ragad-e vagy tudatosan, szándékosan? Csak egymástól tanulnak-e vagy az öregektől is? Ha az öregektől, akkor inkább szüleik vagy nagyszüleik nemzedékétől? Mi a szerepe a dalterjedésben a katonáskodásnak, más faluból való házasodásnak, amerikázásnak, ún. magasabb kultúrának? Vannak-e különleges daltudású egyéniségek, sajátos modorú dalosok? Azokról mi a többiek véleménye? Egyáltalán kinek, mikor, hol illik vagy nem illik dalolnia? Van-e különbség hangszínből, hangmagasságban, tempóban, ritmusban az egyéni éneklés és a közös éneklés között? Van-e különbség korosztályok, vagy férfiak és nők, vagy reformátusok és katolikusok dalkincse között? A variálás mennyire tudatos és mennyire ösztönös?

Nem folytatom. Ennyiből is meg lehet legalább érezni, mily sok érdekesítő vonása, kérdése van egy falu zenei életének magukon a pusztá dalokon túl. Vargyas Lajos mindezt, illetve ennek sokszorosát *számba vette* Ájban 1940-ben, s minderről ebben a könyvben most *számot ad*.

Ezért fogalmaztam már beköszönő mondatommal úgy, hogy a világon egyedülálló könyv megjelenését jöttünk egybe ünnepelni. Nem volt a magyar népzene tudomány történetében sem korábban, sem most, és nyilván most már soha nem is lesz hasonló részletességű és alaposságú feltárása

egy falu zenei világának. Arról sem tudunk, hogy bárhol a nagyvilágon lett volna.

...

Most még csak két dologról szeretnék – de most már rövidebben – szólni.

Az egyik ennek a könyvnek az előtörténete. Legelőször ez a megfigyelés-gyűjtemény jelent meg belőle Vargyas doktori disszertációjaként 1941-ben *Aj falu zenei élete* címmel. Ez tartalmazott egy 80 dalos válogatást is az 1200-ból. Azután 1953-ban a Magyar Népzene Tára *Jeles napok* című kötetében megjelent a betlehemes és néhány karácsonyi kántáló. Majd megint 1960-ban, 1961-ben és 1963-ban három különböző kötetben a népzenei anyag *Aj falu zenei anyaga* címmel. Ez azonban igen gyatra kivitelű volt, írógépes leírás stencilezése, a Néprajzi Múzeumnak csak egy szűk szakmai kör által hozzáférhető sorozatában, párszáz példányban. És még mindig hiányzott a dalok bár kevésbé fajsúlyos, de nagyobbik fele, a műdalos rész. Azonkívül a népdalok szövegei is hiányosak voltak politikai okokból. Horthy Miklós neve helyén például mindenütt csak kipontozás volt – pedig de sok Horthy-nótát daloltak akkoriban az ájiak! Voltak versszakok, melyeket hasonlókért egészen ki is hagytak.

Most jelent meg hát először a *teljes és csonkítatlan* mű, méghozzá a korábbi *Aj falu zenei élete* és *Aj falu zenei anyaga* címeknek mintegy összefoglalójaként *Egy felvidéki falu zenei világa* címmel.

...

A másik, amiről még szólni kívánok, a könyvvel párhuzamosan elkészült CD-lemez.

Kézinfekvő volt a gondolat, hogy most, hogy e könyv éppen hatvan év múltán megjelenik, visszamenjünk Ajba s megkeressük: ki él még azokból az énekesekből, akik ennek anyagát annakidején oly készségesen Vargyas Lajos ceruzája alá énekelték. Arra nem számíhattunk, hogy akár csak az akkori középkorúakkal találkozni fogunk. A fonók akkor 14–16–18 éves lányait azonban volt még remény, hogy életben találjuk.

Igy indultunk el az elmúlt őszen hárman – Vargyas Lajos fia Gábor, Németh István meg jómagam – az 1939/40-ben Magyarországhoz tartozott, de azóta Csehszlovákiához, illetve Szlovákiához került Ajba. Most már a technikát is tudtuk vinni magunkkal. Bizony, sok jó régi dalost nem találtunk már meg, olyanokat, akik pedig emberi számítás szerint még közöttünk lehetnének! Ugyanakkor annál nagyobb öröm volt egyikkel a másik után találkozni a még életben lévők közül. Legnagyobb meglepetést és örömet a Bojszko Imréné Tamás Piros névvel való találkozás hozta: ő annakidején már harmincegy éves volt, s éppen az egyik híresen legnagyobb daltudású a faluban. Most kilencven évén túl is a régi derűvel és értelemmel dalolt nekünk.

Igyekeztünk természetesen mindenekelőtt azokat szólaltatni meg, akik 1940-ben Vargyas Lajosnak daloltak. Mitöbb, optimális célunk az volt, hogy ki-ki éppen olyan dalokkal szerepeljen lemezünkön, amik a könyvben is éppen őtől vannak lejegyezve. Ez persze nem sikerült hiánytalanul, de nem is baj. Célszerűnek látszott ugyanis egyrészt a régi énekesek körét kibővíteni fiatalabbakkal, például a régiek fiaival-lányaival, vagy mint Mikó István, aki – ahogy a lemezen tőle magától hallhatjuk – kisfiúként ott kíváncsiskodott Vargyas fonográffelvevőmasinája körül s leste el a dalokat, vagy éppen magával az öntevékeny népdalkörrel. Másrészt került a lemezre néhány olyan dal is, amit Vargyas három hónapig sem talált meg Ajban, nekünk pedig három nap alatt – hogy úgy mondjam – horgunkra akadt, s olyan szépnek vagy jellegzetesnek találtuk, hogy nem volt szívünk kihagyni csak azért, mert a könyvben nincs benne.

Még feltétlen említésre érdemesnek tartom, hogy alighanem világkuriózum, hogy Rácz Ferencné Szabó Erzsébet románcának, *A gunaras lány* történetének nemcsak korábbi lejegyzése, hanem fonográffelvétele is van 1939-ből éppen őtől magától! Nem tehetük hát meg, hogy a mostani felvétel után lemezünkre ne vegyük az archív fonográffelvételt is annak minden technikai gyarlósága mellett: hogyan dalolta ugyanő ugyanazt pontosan hatvan évvel ennekelőtte tizennyolc esztendőös menyecskeként.

Összefoglalólag azt mondhatnám a lemezről, hogy törekedtünk vele egyfajta hangzó példatárát adni a megjelenő könyvnek. Ám törekedtünk egyúttal mintegy önálló keresztmetszetét is adni e daloló falu zenei világának. Így kaptak helyet lemezünkön gyermekjátékok és lakodalmas dalok, katonanóták és lírai dalok, románcok és balladák, pásztornóták és betlehemes-részelték, aztán öregek és fiatalabbak, magános énekesek és közös dalolás. Helyet kaptak a Rádió 1940-es Pátria-felvételei is. Az énekesek nemegyszer maguk mondják el pár szóval, hogy kitől vagy milyen körülmények között tanulták az éppen elhangzott dalt. Az egészet pedig zárja egy önfeledt kocsmai mulatás hamisítatlan és utánozhatatlan hangulatú felvétele...

...

Ha valamely falu, hát Aj lakosai felbecsülhetetlenül gazdagították a magyar művelődést. A szerző mellett illesse hát őket megkülönböztetett tisztelet és köszönet!

Bereczky János

